

MÉSZÁROS BALÁZS

Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ

Aetas 40. évf. 2025. 1. szám, 61–85.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2025.1.61-85

www.aetas.hu

Vallás, nyelv és polgári érzelmek bábeli zűrzavara

A Pécsi Jótékony Nőegylet alapítása 1871-ben

ABSTRACT. *The Conflicts of Religion, Language, and Bourgeois Sensibilities: The Founding of the Charity Women's Association of Pécs in 1871.* The golden age of new charity women's associations was in the decades following the Austro-Hungarian Compromise, one of these organizations being the Charity Women's Association of Pécs, founded in 1871. Its launch was complicated by debates and resignations, which not only revealed disagreements about the role of women in society and the association's mission and tasks, but deeper conflicts within the city's society as well. This study utilizes the reports and opinion pieces from contemporary publications such as the *Fünfkirchner Zeitung* and *Pécsi Lapok* to present the personal, societal and cultural layers of the conflicts affecting the foundation of the association.

Keywords: *association, women's association, rise of the bourgeoisie, rise of Hungarian identity, societal conflict*

Pécsett az első egyesületeket a reformkorban alapították. Ezek – a Polgári Casino (1836), a Nemzeti Casino (1838), a Pécs–Kárász Kertészeti Egylet (1846), a Pécsi Dalárda (1847) – működése nem volt folyamatos, amiben a szabadságharc és a megtorlás, illetve az önkényuralom légköre éppúgy szerepet játszhatott, mint a társadalmi beágyazottság gyengesége. A Nemzeti Casino 1858-as, majd a Pécsi Dalárda 1862-es újjászervezése jelezte a társadalmi mozgalmak megjelenését. Olyannyira, hogy az 1860-as, 1870-es évek kétségtelenül az egyesületalapítások egyik csúcsideszakának tekinthetők a városban. A szabadidő eltöltését és a művelődést szolgáló dalárdák és sportegyesületek mellett ebben az időszakban nagyrészt önszervező, temetkezési és jótékony egyesületek alakultak.¹ Úgy tűnik azonban, hogy az egyesületalapítás, illetve -működtetés nem volt könnyű feladat, hiszen az ekkor született szervezetek egy része csak néhány évig működött, aztán elhalt vagy beolvadt más formációkba.² A tanulmányban tárgyalt és 1871-ben alapított Pécsi Jótékony Nőegylet ugyan nem tartozott ezek közé, hiszen egészen 1948-ig működött, egy az alapítás évében kibontakozó konfliktus,

¹ Vö. Márfi: *Pécs Szabad Királyi város dualizmus kori egyesületeinek vizsgálata*, 148–161. Az 1863–1872 között alakult legfontosabb pécsi egyesületek: Pécsi Katolikus Legényegylet (1863), Székesegyházi Zenészek Nyugdíjegylete (1864), Pécsi Kölcsonös Segélyező Egylet (1866), Pécsi Tanítók Egylete (1867), Pécsi Lövész Egylet (1867), Pécsi Consum Egylet (1868), Pécsi Dalkör (1867), Pécsi Izraelita Jótékony Nőegylet (1868), Polgári Olvasó Egylet (1869), Pécsi Nyomdász Egylet (1869), Első Pécsi Munkás és Beteg Rokkantak Egyesülete (1870), Pécsi Torna- és Tűzoltó Egylet (1870), Pécsi Korcsolyázó Egylet (1871), Pécsi Jogász Segélyező Egylet (1871), Mohács–Pécs–Barcsi Vasúti Tisztviselők Köre (1872).

² Pilkhoffer: *Szellemi élet és művészetek, szabadidő és hétköznapiak*, 330–333.

– amelyet alább részletesen bemutatunk –, azonban rávilágíthat arra, hogy milyen nehézségekkel kellett megküzdeniük a polgári átalakulást követően kibontakozó egyesületi mozgalmaknak.

Magyarországon az első nőegyletek még a rendi korszakban, a 19. század első felében alakultak, céljuk általában a szegénység és a nyomor enyhítése volt, ami többnyire elnevezésükben is kifejezésre jutott. A Pécsi Jótékony Nőegylet megszervezése a jótékony nőegyletek alapítása második hullámának idejére, a kiegyezés körüli évekre esett, akkor került rá sor, amikor a szomszédos városokban, Szekszárdon, Mohácson és Eszéken is működött már hasonló nevű és célú egyesület.³

Az egyesülettörténet kutatói a 19. századi egyesületekre mint a demokratizálódás társadalmi formációira tekintenek, hiszen ezek a szerveződések már a polgári átalakulás előtt is gyakran felekezeti és rendi határokon felülemelkedve jöttek létre és működtek, és olyan társadalmi csoportok számára is lehetőséget adtak környezetük és tágabb értelemben a közélet formálására, amelyek a politikai hatalomból nem részesültek.⁴ Különösen ilyen egyesületeknek kell tartanunk a nőegyleteket, amelyek a politikai jogokkal nem rendelkező nők nyilvános tevékenységének kereteit formálták, tágították, és ezáltal a női emancipációt segítették elő. Ebből a szempontból is érdemes tehát vizsgálat tárgyává tenni, hogy milyen társadalmi körülmények között, milyen vélemények, célkitűzések és nézeteltérések mellett jöhetett létre a Pécsi Jótékony Nőegylet.

Az egyesület alapítására vonatkozó iratok nem ismertek. A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára egyesületi iratai között nem maradtak fenn a korai időszak közgyűlési és választmányi jegyzőkönyvei, sem egyéb dokumentumok.⁵ A korabeli sajtó ugyanakkor nemcsak figyelemmel kísérte, hanem bizonyos értelemben alakította is az eseményeket, így az alábbiakban a két korabeli pécsi lapban, a *Fünfkirchner Zeitung*ban és a *Pécsi Lapok*ban megjelent napi beszámolókra és véleménycikkekre hagyatkozunk, és ezekre támaszkodva kíséreljük meg az együletalapítás eseményeinek személyes, társadalmi és kulturális összefüggéseit feltárni.

Az egyesüléstől a szakadásig

A pécsi nőegylet alapítását 1870-ben Kaufmann József aranyműves kezdeményezte a Pécsi Dalkörnek⁶ a Tomanek-féle vendéglőben a francia–porosz háború özvegyei és árvái javára rendezett szilveszteri jótékony estélyén.⁷ Egy későbbi visszaemlékezés szerint Kaufmann, „aki ismerte más városokban a jótékony nőegyletek áldásdús működését, panaszkodva említette fel, hogy mennyire hiányzik egy ily egyesület városunkban és hogy meg kellene alapítani egy ilyent”. Asztaltársai, Dömel Ferdinánd szobafestő, Kaufmann Imre bádogos, Merk Ferenc szabó, Weidinger Ferenc építőmester, Herbert János molnár, Friedrich Vince

³ Tóth: *Önszervező polgárok*, 92–93. Pécsen nemcsak a nőegyletekben voltak aktívak a nők, a Pécsi Korcsolyázó Egylet vezetésében is helyet foglaltak, és más sportegyesületek tevékenységében is részt vettek. Márfi: *Pécs társasági és kulturális élete*, 192.

⁴ Tóth: *Önszervező polgárok*, 20–21.; Márfi: *Pécs társasági és kulturális élete*, 179.

⁵ Vö. MNL BaVL X. 216.

⁶ A Pécsi Dalkör nem azonos az 1862-ben (újra)alapított Pécsi Dalárdával. Előbbi 1867-ban alakult, és csak rövid ideig működött. Vö. Pilkhoffer: *Szellemi élet és művészetek, szabadidő és hétköznapiak*, 354.

⁷ *Jótékony-estély*. Pécsi Lapok, 1871. január 5.

kárpitos, Clement János cégfestő, Platz Ferenc és Fesztl vasúti hivatalnokok rögvést 20–20 forintot ajánlottak a nőegylet javára, így jött össze tíz alapítótól az első 200 forint.⁸

Néhány nappal később a *Pécsi Lapok*ban Jeskó Lajos evangélikus lelkész csatlakozott a kezdeményezéshez,⁹ és az ügyet támogatta a *Fünfkirchner Zeitung* is.¹⁰ A szervezés szinte azonnal megindult, és az egész várost megmozgatta, az újságok folyamatosan beszámoltak a fejleményekről. Madarász Ilka, Vész Mária és Merk Mária¹¹ január 6-án tették közzé az egyeletalapításra vonatkozó felhívást,¹² majd Ráth Teréziával, Posch Annával és Poszlavszky Annával kiegészülve – Jeskó támogatásával – házról házra járva személyesen bíztatták a város asszonyait és leányait a csatlakozásra.¹³ Kaufmann József adományokat gyűjtött, a Pécsi Dalkör bált szervezett a nőegylet javára.¹⁴ Négy hét alatt kétszázhatvanan csatlakoztak a kezdeményezéshez, és 893 forint gyűlt össze az egyesület céljaira. Jeskó elkészítette az alapszabályok tervezetét,¹⁵ és meghirdették az alakuló közgyűlés időpontját: 1871. január 29-ét.¹⁶

A Pécsi Dalárda nagytermében¹⁷ tartott alakuló közgyűlésen először Jeskó Lajos köszöntötte a megjelenteket magyarul, majd Kaufmann József számolt be németül az egyleti mozgalmhoz csatlakozók létszámáról, illetve a beérkezett és a helyi takarékpénztárban elhelyezett adományok összegéről. Levezető elnöknek Jeszenszky Ilonát, kisjeszeni és megyefalvai Jeszenszky Ferenc Baranya vármegyei alispán feleségét választották meg. Kaufmann József magyarul és németül is felolvasta az egyleti alapszabályokat, amelyekhez egy módosítást is beterjesztett. Az eszéki nőegylet mintájára javasolta egy férfiakból álló tanácsadó testület létrehozását. A sajtó beszámolójából a körülmények, álláspontok nem derülnek ki, csak az tudható, hogy ezt a javaslatot a jelenlévők elvetették. Nem ez volt azonban az egyetlen vitapont a közgyűlésen, amit közvetve onnan tudhatunk, hogy az alapszabályokat azzal a kitétel-lel fogadták el, hogy a hivatalos magyar nyelv nem akadályozza az egyleten belül más nyelvek használatának. Megoszlottak az álláspontok a tisztviselők megválasztása ügyében is, mert azt a tagok egy része későbbre akarta halasztani, amit azonban a többség elutasított. Az elnöki posztra ezek után Cseh Kövér Annát, a Bach-korszak megyefőnökének és 1867–1870 között Fiume királyi biztosának, szentkatolnai Cseh Eduárdnak a feleségét, alelnöknek a fakeskereskedő Ráth Mátyás feleségét, Ráth Teréziát, pénztárnoknak nagy fölényrel a gépgyáros és gőzmalomtulajdonos iglói és zabari Szontagh Mátyás feleségét, Szontagh Herminát, végül titkárnak elsőprő többséggel Jeskó Lajost választották meg. A választmány megszavazására az alakuló közgyűlésen nem került sor, ehelyett a tagnévsort tartalmazó szavazólapokat

⁸ Krónikás: *A pécsi egyesületek keletkezése. A Pécsi Jótékony Nőegylet*. Pécsi Közlöny, 1908. június 3.

⁹ Jeskó Lajos: *Női emantipatio*. Pécsi Lapok, 1871. január 5.

¹⁰ *Ein interkonfessioneller Frauenverein – Aufruf*. Fünfkirchner Zeitung, 1871. január 8.

¹¹ A korabeli pécsi sajtóban és az egyleti évkönyvekben a nőket férjük után nevezték meg, vagyis a leánykori nevüket nem, legfeljebb a keresztnévüket használták. Egyaránt előfordultak Danitz Mari, Danitz Mária, Danitz Antalné névváltozatok, illetve a még egyszerűbb Országhné vagy egyszerűen Danitz megnevezések. A tanulmányban a férj vezetéknévét és a feleség keresztnévét használjuk a szereplők megnevezésére.

¹² *Ein interkonfessioneller Frauenverein – Aufruf*. Fünfkirchner Zeitung, 1871. január 8.

¹³ *Konstituierende Generealversammlung des Frauenvereins*. Fünfkirchner Zeitung, 1871. február 1.; (K.): *A pécsi nőegylet alakuló közgyűlése*. Pécsi lapok, 1871. február 2.

¹⁴ *Jótékonyczélu bál*. Pécsi Lapok, 1871. január 12.

¹⁵ Junius: *Pécs, 1871. április 7*. Pécsi Lapok, 1871. április 9.

¹⁶ *Aufruf*. Fünfkirchner Zeitung, 1871. január 25.

¹⁷ A Pécsi Dalárda székhelye az Oertzen-házban volt, valószínűleg erről lehet szó. Vö. Vargha: *Adatok a Pécsi Dalárda történetéhez*, 183.

kiosztották a tagok között, február 5-ig kellett kitölteni leadni őket az egyesület titkárának.¹⁸ A *Fünfkirchner Zeitung* – a választást segítő – közzétette saját jelöltjeinek listáját.¹⁹

Az elfogadott alapszabályok²⁰ szerint az egyesület neve Pécsi Nőegylet volt, bár a későbbiekben általában Jótékony Nőegyletként emlegették, és a századfordulón már a hivatalos iratokban és az egyleti kiadványokban is ez az elnevezés szerepelt. Az egyesület célját az „emberbaráti jótékonyosság gyakorlásában” jelölték meg, ami alatt a szegények segélyezését és közhasznú intézetek felállítását értették. Az egylet által nyújtható támogatások három fajtáját különböztették meg: (1) az „alamizsna-osztást”, azaz a pénzben vagy természetben (élelmiszer, ruhaneműk, tűzifa stb.) juttatott segélyeket; (2) a rászorulóknak munkához segítségét és munkaalkalmak teremtését; végül (3) a beteg szegények orvosi ellátásának vagy kórházba szállításának biztosítását. A pénzügyi segélyeket az egyleti alaptőke kamataiból, az éves tagdíjakból, továbbá adományokból, gyűjtésekből, a nőegylet által rendezett ünnepélyek, előadások és táncvigalmak bevételeiből fedezték. Az alapszabályok értelmében az éves bevételeknek csak kétharmada volt segélyezésre fordítható, a fennmaradt egyharmadot az alaptőkéhez kellett csatolni.

A tagság jellege szerint alapító, részvényes – azaz rendes –, továbbá pártoló tagok között tettek különbséget. Alapító tagnak számított, aki egy összegben legalább 20 forinttal járult hozzá az egyesület alaptőkéjéhez. A rendes tagság havi 20 krajcáros tagdíjjal járt, amelyet félévenként előre, januárban és júniusban kellett befizetni. Aki az egyleti célok megvalósulását kisebb összegű pénzzadmánnyal támogatta, pártoló taggá vált. Rendes tagok csak nők lehettek, de az alapító és pártoló tagság a férfiak előtt is nyitva állt.

Az egyesület legfőbb döntéshozó szerve a közgyűlés volt, amit évente egyszer kellett összehívni. Feladatkörébe tartozott a tisztségviselők és a választmány megválasztása, az éves számadások ellenőrzése, illetve az egyleti alaptőke feletti rendelkezés. A közgyűlésen a pártoló tagok is megjelenhettek, fel is szólalhattak, de szavazati joguk nem volt. Az egylet ügyeit a három évre választott és havonta egyszer ülésező választmány kezelte, amelynek munkájában a tisztikar tagjai is részt vettek. Létszámát 60 főben határozták meg úgy, hogy minden újabb 100 tag után 15 fővel kellett bővíteni. A határozatképességhez 12 tag jelenléte volt szükséges. A választmány feladatai közé tartozott a ciklus közben megüresedő tisztségek betöltése, a segélykérelmek elbírálása és a segélyek kiosztása. A szintén három évre választott tisztikart az elnök, az alelnök, a pénztárnok és a titkár alkotta; az utóbbi csak férfi lehetett. Az elnök, illetve az alelnök képviselték az egyesületet, ellenőrizték a pénztárnokot, engedélyezték a kiadásokat, és nyugtázták a bevételeket. A pénztárnok vezette a számadásokat, és gondoskodott a tagdíjak beszedéséről, év végén a közgyűlés előtt beszámolt az évi forgalomról. A titkár felelt a közgyűlések és a választmányi ülések jegyzőkönyveinek vezetéséért és az éves jelentések elkészítéséért.

Már az 1871. évi egyesületi beszámoló kiemeli Kaufmann Józsefnek és Jeskó Lajosnak a nőegylet alapítása körül szerzett érdemeit, s ez az elismerés minden későbbi történeti összefoglalóba bekerült.²¹ Nyilván ennek a kezdeményező szerepnek volt köszönhető Jeskó titkárrá választása. Az 1871. évi évkönyvben azonban a tisztségviselők között hiába keressük

¹⁸ Zur Frauenemantipation. Fünfkirchner Zeitung, 1871. február 1.; A pécsi nőegylet alakuló közgyűlése. Pécsi Lapok, 1871. február 2.; Jeskó Lajos: A pécsi nőegylet 1871. január 29-én tartott alakuló közgyűlésének jegyzőkönyve. Pécsi Lapok, 1871. március 5.

¹⁹ Konstituierende Generalversammlung des Frauenvereins. Fünfkirchner Zeitung, 1871. február 1.

²⁰ A pécsi nő-egylet alapszabályai. Pécsi Lapok, 1871. április 9. Az alapszabályokat az első világháború előtt 1874-ben és 1879-ben módosították. MNL BaVL IV. 1428, 421.

²¹ A Pécsi Nőegylet Évkönyve. 8. Vö. Kun: A Pécsi Jótékony Nőegylet, 6.; Árvai: Városanyák, 74.

Jeskó nevét, mert egy évvel az alapítás után már Vizkelety Imre töltötte be ezt a tisztséget, aki ráadásul 1871 decemberében került a Jeskót váltó Likl János helyére.²² De nemcsak a titkár, hanem a pénztárnok személye is változott az első évben: Szontagh Hermína helyére Erreth Emíliát választották. Az érdemdús Jeskó Lajos és Szontagh Hermína ugyanis csak három hónapig vett részt az egyesület vezetésében, majd mindketten lemondtak tisztségükről. Mi történhetett az egyesület létezésének első hónapjaiban, ami ilyen gyorsan az egyik kezdeményező távozásához vezetett?

A *Fünfkirchner Zeitung*ban már január 25-én megjelent egy baljóslatú kommentár, amely az egyesületi mozgalmat kicsinyes féltékenykedésektől óvta.²³ Amikor aztán az ideiglenes választmányra a január 29-i alakuló ülés után beérkezett 80 szavazatot a tisztikar és négy bizalmi összesítette, és az eredményt közzétette – miközben nagy lendülettel folyt tovább az adományok gyűjtése és a tagok toborzása –, a sajtó a nőegylet szakadásáról kezdett cikkezni. Többben kifogásolták, hogy a szavazatok összeszámlálása zárt körben történt, a *Fünfkirchner Zeitung* az eljárást alapszabályellenesnek bélyegezte, és az ideiglenes választmány összetételére is utalva úgy vélte, az egyesület vezetésében a polgárral szemben „arisztokrata” szellemiség uralkodott el. A német lapban megjelent kommentárra válaszolva a *Pécsi Lapok* visszaütötte „mágnások és polgárok” szembeállítását, s azt hangsúlyozta, hogy származásra való tekintet nélkül mindenki „a haza polgára”. Jeskó a közgyűlési felhatalmazásra hivatkozva megvédte a választás módját és tisztaságát, amit végül a *Fünfkirchner Zeitung* is elismert.²⁴ Március közepére lecsengeni látszott a konfliktus, bár egy rövid epizód azért jelezte a feszültségeket.

Az alakuló közgyűlés után ugyanis egy nőegyleti küldöttség fejezte ki háláját Kaufmann Józsefnél, amire a *Pécsi Lapok* első közlése szerint a választmány határozata alapján került sor. Ezt azonban egy héttel később helyesbítették: Cseh Kövér Anna, Ráth Terézia, Erreth Terézia, Rupprecht Katalin, Poszlavszky Anna és Trenschriner Róza köszönetnyilvánító látogatása magánkezdeményezésre történt. Erre aztán Kaufmann a *Pécsi Lapok*nak írt levelében úgy reagált, hogy a maga részéről jobban is örül, hogy magánkezdeményezésről van szó, hiszen ez is mutatja, hogy az úrhölgyek nem tartják rangon alulinak, hogy egy polgárnak mondjanak köszönetet, és azt ígérte, hogy „a kezdet nehézségeitől, úgy elleneim gáncsaitól soha vissza nem riadva” a továbbiakban is segíteni fogja a nőegylet ügyét.²⁵

A nőegyleten belüli ellentétek a viszonylag nyugalmas március után az április 2-i közgyűlés körül törtek újra felszínre. A német lap vitriolos írásban támadta Jeskót, azt sejtetve, hogy a titkár a közgyűlés kései bejelentésével a megjelentek számát igyekezett mesterségesen lecsökkenteni – és ezzel ismét példát szolgáltatott a kifogásolt „arisztokrata” szellemre. A Hattyúházban megtartott közgyűlésen – amit az alapszabályok belügyminiszteri jóváhagyásának kihirdetése miatt hívtak össze – az újabb ellentétek egyik forrására is fény derült. Egy már a március 30-i választmányi ülésen is vitát kiváltó javaslat szerint az egyesület védnökének bonyhádi Perczel Miklós főispánt és Kovács Zsigmond pécsi püspököt kérik fel. Vész Mária lépett fel a javaslat mellett, míg a titkár, Jeskó Lajos a szentesített alapszabályokra hivatkozva ellene szólalt fel: az egyházi főméltóság felkérésétől az egyesület függetlenségét és felekezeti semlegességét féltette. A szavazás az ellenzők vereségét hozta, a közgyűlés 110:34

²² A *Pécsi Nőegylet Évkönyve*. 9.; *Likl János úr*. *Pécsi Lapok*, 1871. december 24.

²³ *Der Frauenverein*. *Fünfkirchner Zeitung*, 1871. január 25.

²⁴ *Der Frauenverein*. *Fünfkirchner Zeitung*, 1871. március 1.; *A nőegylet szakadni készül*. *Pécsi Lapok*, 1871. március 2.; *Frauenvereinsangelegenheiten*. *Fünfkirchner Zeitung*, 1871. március 5.

²⁵ *Kiérdemelt köszönet*. *Pécsi Lapok*, 1871. március 9.; *Félreértettük*. *Pécsi Lapok*, 1871. március 16.; *Nyílttér*. *Pécsi Lapok*, 1871. március 23.

arányban elfogadta a javaslatba hozott védnökök felkérését. Jeskó ezt követően az őt ért támadásokra hivatkozva felajánlotta lemondását, mire Cseh Mária kijelentette, hogy ha a titkár kitart szándéka mellett, a választmányi tagok egy része is visszaadja mandátumát. A *Fünfkirchner Zeitung* beszámolója szerint ez meglepte és megijesztette az amúgy Jeskó távozását kívánó „többséget”, amely így a lemondás visszavonását fogadta el. Ezután az immár szentesített alapszabályoknak megfelelően döntöttek a választmány létszámának kiegészítéséről.²⁶

Néhány nappal a *Fünfkirchner Zeitung* április 5-i, Jeskóval szemben kifejezetten ellenséges közgyűlési beszámolójának megjelenése után a *Pécsi Lapok* védelmébe vette az evangélikus lelkészt, sőt rögtön ellentámadásba ment át. Név nélkül ugyan, de egyértelműen Kaufmann szerepére utalva szóvá tette, hogy annak idején a még meg sem alakult nőegylet javára mindenféle felhatalmazás nélkül kezdődött meg az adománygyűjtés, ami utólag jelentős adminisztratív terhet rótt a fiatal egyesületre. Válaszul a *Fünfkirchner Zeitung* a Jeskó által összeállított alapszabályok hiányosságaira és a „többség” akaratára hivatkozva reformprogrammal állt elő: a tagdíjak féléves helyett havi beszedését, Kaufmann korábbi javaslatát felújítva férfi tanácsadók és férfi pénztáros megválasztását, továbbá a teljes kétnyelvűség bevezetését és a bevételek egyharmadának lekötésére vonatkozó bekezdés eltörlését tartotta szükségesnek. Megjelentették továbbá Kaufmann levelét, amelyben nyíltan Jeskót tette felelőssé az egyesületen belül kialakult feszültségekért és azért, hogy a nőegylet megalakulása óta nem folytat tényleges tevékenységet.²⁷

Közben április 16-án a közgyűlési döntésnek megfelelően a nőegylet tizenkét fős küldöttsége felkérte a püspököt és a főispánt az egyesület védnökének, akik a felkérést elfogadták. A *Pécsi Lapok* szerint a védnököknél tett látogatás után a titkár és a pénztárnok nélkül tartott ülést a választmány, amit az érintett asszonyok tagadtak, és találkozójukat baráti összejövetelnek minősítették. Az április 31-én ténylegesen megtartott választmányi ülésen a felekezeti kérdéssel kapcsolatos indulatok aztán ismét a felszínre törtek, s az ülésen a választmányi tagok egy része lemondott, más részüik pedig az ülést követően köszöntő levelet fogalmazott a pécsi püspöknek névnapja alkalmából.²⁸ Bár erre nem utal konkrét adat, de egyértelmű, hogy ekkor került sor Jeskó és Szontagh Hermina lemondására.

Jeskó 1871 májusában, már távozása után a vele szemben lojális *Pécsi Lapok*ban hosszabb cikkben tekintett vissza a nőegylet addigi működésére, amelynek elején személyes sértegettségére is utalt: „...kereset pört sem akarok indítani az egylet atyaságát illetőleg – ha bár az úgynevezett atya feledni látszik, miszerint a keresztséget nekem volt szerencsém rajta véghezvinni, s az egyleti ügy apostolává avatni.” Az egyesületen belüli ellentétek Jeskó szerint arra vezethetők vissza, hogy „[a] Ravaszság érdekeket keltett, s mesterkélts forrongásba hozta az egylet különféle elemeit, amelyeket egy magasabb célra egyesíteni, egymáshoz közelebb hozni, a nőegyletnek lett volna nemes feladata, s legnemesebb alaki haszna”. Az őt ért támadásokról pedig ezt írta: „Így elmélkedve a Ravaszság házról házra halad, becsenget, kopogtat

²⁶ *Aufschusssitzung am 30. März.* Fünfkirchner Zeitung, 1871. április 2.; *General-Versammlung.* Fünfkirchner Zeitung, 1871. április 2.; *Unser interkonfessioneller Frauenverein.* Fünfkirchner Zeitung, 1871. április 5. A választmány kiegészítéséről: *Frauenvereinsangelegenheiten.* Fünfkirchner Zeitung, 1871. április 16.

²⁷ Junius: *Pécs, 1871. április 7.* Pécsi Lapok, 1871. április 9.; *Frauenvereinsangelegenheiten.* Fünfkirchner Zeitung, 1871. április 16.

²⁸ *Curiosum.* Pécsi Lapok, 1871. április 23.; *A nőegyletet érdeklőleg...* Pécsi Lapok, 1871. április 27.; *Frauenvereinsangelegenheiten.* Fünfkirchner Zeitung, 1871. május 3.; *A Fünfk. Ztg múlt számában...* Pécsi Lapok, 1871. május 7.

s elkiáltja magát: a titkár nem alkalmas az egylet vezetésére! De hisz mi úgy tudjuk, hogy az egylet vezetése az elnököt illeti, az az igazítja magát a Ravaszság: a prot. titkárnak az egyletben megmaradni nem szabad. [...] Rosszat tenni könnyebb, mint jót, a szenvedélyeket felkorbácsolni könnyebb, mint azokat lecsillapítani! Mi könnyebb, mint tüzet vetni a száraz avarba, a vallás, nyelv és polgári érzelmek bábeli zűrzavarát előidézni s az egyletet humanitárius céljaiban veszélyeztetni...” Jeskó utal rá, hogy a személye elleni támadások már az alapszabályok szentesítése előtt megkezdődtek, majd folytatódtak az alapszabályok megváltoztatására irányuló törekvésekkel, az egylet gyámság – értsd: férfiakból álló felügyelőbizottság – alá rendelésének szándékával. Végezetül a titkár azzal indokolta lemondását, hogy nem kívánt segédkezet nyújtani az elfogadott és szentesített alapszabályok felrúgásához.²⁹

Úgy tűnik tehát, hogy Jeskó távozásában szerepet játszott az a körülmény, hogy a pécsi evangélikus egyházközség lelkésze volt, s ezt a feltételezést erősítheti a szintén evangélikus pénztárnok, Szontagh Hermina egyidejű távozásának ténye. Az 1869. évi népszámlálás adatai szerint Pécs népességének 91%-a katolikus, majdnem 7%-a izraelita vallású volt, és a protestáns vallásúak aránya együttesen is csak 2%-ot tett ki.³⁰ Lehetséges tehát, hogy a tisztikar, majd a választmány megválasztása után a katolikus többségű város közönsége megrettent az egyesület négy fős tisztikarában felülreprezentált evangélikusok befolyásától?

Az egyleti titkár

A pécsi evangélikus gyülekezet a nőegylet alakulása idején már több évtizedes történetre tekintett vissza, önálló egyházközségként azonban mindössze három éves múltja volt. A városi polgárok 1692. évi és 1780-ban megújított fogadalma szerint a városban csak katolikusokat engedtek megtelepedni, s így a Szepességből, Késmárkról Pécsre költözni akaró evangélikus gyógyszerész, Nendtvich Tamás még 1804-ben is csak a magyar kancellária nyomására kapott letelepedési engedélyt.³¹ Az evangélikusok száma ennek megfelelően csak lassan emelkedett, az 1840-es években mindössze 15–20 család élt Pécsen, s egyházközségük, a magyarbólyi gyülekezet leányegyházaként csak 1846-ban alakult meg. Ekkor létesítették a Nepomuk (ma Munkácsy Mihály) utcában első istentiszteleti házukat, és 1869-ig, a községi népiskolák szervezéséig saját iskolát is fenntartottak. Többségük német anyanyelvű volt, de minden negyedik, majd 1871-től minden második vasárnap magyar nyelvű istentiszteletet tartottak, s a presbiteri ülések jegyzőkönyveit az 1860-as években már két nyelven vezették.³²

Az evangélikusok kis számának megfelelően ebben az időben a vegyesházasságok meglehetősen gyakoriak voltak, a közösség ilyen módon is integrálódott a katolikus város társadalmába, sőt kifejezetten fontos szerepet játszottak a város társadalmi és gazdasági életében. Ott találjuk őket a város és környéke legnagyobb vállalkozásának, a Dunagőzhajózási Társaságnak és a mohács–pécsi vasútnak a tisztviselői között, evangélikus volt Rupprecht János haranggyáros, id. Madarász András, aki az első pécsi vasgyárat, majd Szontagh Mátyással közösen a város első gépgyárát alapította, de emellett gőzmalmot és fürdőt is működtetett. Fia, ifj. Madarász Endre nyomdatulajdonos volt, ő adta ki Pécs első magyar nyelvű lapját, a *Pécsi Lapokat*. Ugyancsak nyomdatulajdonos volt Taizs Mihály, és a város első könyvkereskedője, Valentin Károly is evangélikus volt. Az 1860-as, 1870-es években ráadásul az egyesületek alapításában is vezető szerepet vittek az evangélikusok, a Pécsi Dalárdát Valentin

²⁹ Jeskó Lajos: *Visszapillantás a nőegylet alapítására*. Pécsi Lapok, 1871. május 7.

³⁰ Katus: *Pécs népessége*, 54.

³¹ Móró: *Pécs népessége a török alóli felszabadulástól*, 31.

³² Vö. PEE LH presbiteri ülések 1861–1874.

Károly szervezte újjá, a Pécsi Nyomdászegylet elnöke alapításától ifj. Madarász Endre volt, aki egyben a Széchenyi Egylet elnöke és a Nemzeti Casino alelnöke volt. A Pécsi Torna és Tűzoltó Egylet szervezése körül testvére, Madarász Manó bábáskodott.³³ Ezek alapján a nőegylet szervezésében megmutatkozó evangélikus aktivitás korántsem tekinthető rendkívülinek, így felmerül, hogy Jeskó személye és elképzelései okozták a perpatvart.

A már mintegy 300 fős pécsi evangélikus gyülekezet anyaegyházzá válását 1867-ben ifj. Madarász Endre és Maléter Rudolf kezdeményezte; elhatározták egy templom és lelkészlak felépítését is. Az önálló egyházközséggé válás után hívták meg Jeskó Lajost lelkészüknek.³⁴

Jeskó a szlovák lakosságú, Veszprém vármegyei Bakonycsernyén született 1841-ben, a soproni evangélikus líceumban, majd a hallei egyetemen tanult. Komáromban volt tanító és segédlelkész, amikor megpályázta a pécsi gyülekezet lelkészi állását, s a presbitéri gyűlés a három jelölt közül egybehangzó szavazással választotta meg őt. A hivány, vagyis a lelkész kötelességeit és illetményeit rögzítő okirat szerint 800 forint évi fizetést, lakást, két öl fát és elegendő szenet, az egyházi szolgáltatásokért (keresztelés, esketés, temetés) alkalmanként 2 forint 10 krajcárt kapott. 1869. január 3-án iktatták be hivatalába. A fiatal lelkész erős kézzel látott munkához, s alig pár héttel később már el is bocsátotta az egyházfit, mivel az egy esküvő alkalmával az összegyűlt adományokat ellopta.³⁵ Intézkedett arról is, hogy az orgonista vállalja el a gyermekek énektanítását,³⁶ és az éneklés fellendítése érdekében ötven énekes könyvet kért és kapott a győri evangélikus gyülekezettől.³⁷ Február végén az öntudatos lelkész arról számolt be a presbitérium előtt, hogy bár a város által az evangélikusok számára kijelölt temetőrész megtelt, a katolikus pap nem engedte, hogy protestánst máshova temessen, pedig a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonyosságáról szóló 1868. évi LIII. törvénycikk értelmében ehhez joga lett volna.³⁸

Kezdeti lendülete azonban csakhamar alábbhagyott; 1869 őszén már azt panaszoja, hogy fizetése családfenntartásra nem lenne elegendő, ezért nőülése esetére magasabb fizetést és lakást kér a gyülekezettől. A presbitérium újabb offertoriumokat adott át neki, és a tervezett lelkészlak megépüléséig havi 40 forint lakpénzt ajánlott.³⁹ Mindezek ellenére fél évvel később Jeskó bejelentette, hogy „az egyházat 1870. szeptember 1-jével elhagyni kénytelen”, de szándékától a presbiterek hosszas marasztalása után visszalépett.⁴⁰ A presbitéri ülés jegyzőkönyve semmilyen támpontot nem ad Jeskó távozási szándékának okát illetően, így nem tudni, mi húzódott meg elhatározása hátterében, s az sem tudható, milyen körülmények bírták mégis maradásra. Annyi bizonyos, hogy pár hónappal távozási szándékának bejelentése, majd visszavonása után, 1870 júliusában már a Pécsi Torna és Tűzoltó Egylet ideiglenes

³³ Csibi: *Egyházak és felekezetek*, 27.; Bezerédy: *Baranya megye testnevelés- és sporttörténete*, 23–27.; Borsy: *A pécsi nyomdászat kezdetei*, 123–124.

³⁴ Baldauf: *A pécsi ág. Hitv. Ev. Egyházközség története*, 20–21.

³⁵ PEE LH presbitéri ülések 1861–1874, 1869. január 30-i ülés.

³⁶ Uo.

³⁷ PEE LH presbitéri ülések 1861–1874, 1869. április 11-i ülés.

³⁸ PEE LH presbitéri ülések 1861–1874, 1869. április 11-i ülés. Jeskó a törvény 22 §-ára hivatkozhatott, amely egyértelműen kimondta, hogy „temetőben a különböző vallásfelekezetek tagjai vegyesen és akadálytalanul temetkezhetnek”. Az ügy az egyházközség panasza alapján a városi tanács, majd a minisztérium elé került, végül a tanács utasította a négy plébániai hivatalt, hogy ne akadályozzák az evangélikus temetéseket. Baldauf: *A pécsi ág. Hitv. Ev. Egyházközség története*, 42.

³⁹ PEE LH presbitéri ülések 1861–1874, 1869. október 25-i ülés.

⁴⁰ PEE LH presbitéri ülések 1861–1874, 1870. május 4-i ülés.

választmányában találkozunk a nevével,⁴¹ majd a pécsi nőegylet alapításába fektette energiáit. A nőegyleti titkári tisztségről való 1871. április 31-i visszalépését követően, júliusban ismét a presbitériumnál panaszkodott, hogy a paplak nedves és egészségtelen, s 260 forint lakpénzt kért, amelyből rendes lakást bérelhetne.⁴²

A lelkészi hivatalban utóda, Baldauf Gusztáv, aki az egyházközség történetét megírta, úgy emlékezett, mintha megjedt volna az evangélikus iskolaközpontokban látott és tanult szellem és a helyi valóság kiáltó ellentététől: „Az ősi soproni iskolában magába szívva a tradicionális igazi evang. egyházi szellemet, mind jobban átérzi, hogy az ő isteni hivatása ezen exponált helyen ezt az egyházi szellemet egy új kis gyülekezetben terjeszteni és megszilárdítani. Az ev. egyház hű dajkájától, a hallei egyetem teológiáján sok tudást és magas műveltséget elsajátítva, céltudatosan és végtelen nagy lelkiismeretességgel végzi magasztos hivatását. [...] Ha sok neki valami munka, veszti néha-néha csalódások miatt reményét: nem késlekedik, nem haboz, egyik úrt a másik után tölt be, egyik hiányt a másik után pótol.”⁴³ A lakással kapcsolatos panaszok és a többszöri lemondási szándék tehát azt jelezhetik, hogy Jeskó elégedetlen volt az evangélikus végvidéken elnyert lelkészi hivatalával, az egyházi énekeket nem ismerő híveivel, a helyi katolikus papok protestánsellenes érzelmeivel. Amikor a város társadalmi életében keresett magának új tevékenységi területet, ott is kudarcot vallott, a Kaufmann Józseffel kibontakozó konfliktusban talán Jeskó túlzott tenni akarása, határozottsága is szerepet játszhatott. De vajon mit akarhatott a lendületes és öntudatos evangélikus lelkész a nőegyleten keresztül elérni? Milyen eszmékért és célokért küzdött a nőegylet megszervezésével?

A nők hivatása

1871. január elején a *Pécsi Lapok*ban megjelent programadó írása szerint Jeskó az egyesületben a nők emancipációs törekvéseinek megvalósulását látta, „mely kíváncsisággal mély igazság, társadalmi életünk erkölcsi szüksége nyilvánul”. Úgy vélte, a kereszténység felszabadította a nőket, hiszen nem ismer különbséget úr és szolga, férfi és nő között, s most már „[a]z egyetemes szabadság által felkeltett érdeklődés a közügyek iránt, a szűk keretű családi tűzhelytől, melynek addig tiszta lángját ápolá, szélesebb, kihatóbb munkára felhívja a nőt, s helyet jelöl ki számára azon tényezők között, melyek a társadalmi élet alakítására, irányítására befolyást gyakorolnak”. Jeskó szerint a történelem bizonyítja, hogy a házimunka mellett az államok irányítása, a tudományok és a művészetek terén is találunk nőket, s a nők „finomabb érzéke, gyengédebb kedélye, tapintatosabb modora” előtt utat kell nyitni a közéletbe – legalábbis annak egy jól körülhatárolható területére: „irányozzuk figyelmüket ama nyomor és ínség felé, mely egyházi és polgári, társas és családi életünkben fojtó lélegzettel fennkísért; vigyük el ama gyámoly nélküli szerencsétlenekhez, kik szögletéről szögletre keresik a könnyörületet, míg nem önbűnök nélkül a börtön fogadja lakóivá s ellenségeivé képződnek a társadalomnak! Vezessük el ama kunyhókba, hol a szülei gyámság alatt a tiszta gyermekkedély elveszti első hímporát, s lassú, de biztos lélegzettel szívja be, nemesebb törekvés hiányában – az erkölcsi élet mérgét.” A közjó érdekében fellépni, a szenvedőkön, a szegény gyermekeken segíteni, ez a helyes emancipáció – zárja írását az evangélikus lelkész, aki tehát a család

⁴¹ A Torna és Tűzoltó Egylet alakuló értekezlete. *Pécsi Lapok*, 1870. július 14. Vö. Bezerédy: *Baranya megye testnevelés- és sporttörténete*, 24.

⁴² PEE LH presbitériumi ülések 1861–1874, 1871. július 15-i ülés.

⁴³ Baldauf: *A pécsi ág. Hitv. Ev. Egyházközség története*, 45–47.

és háztartás keretei közül kilépő nők érvényesülését a társadalmi jótekonyság területén tartotta elképzelhetőnek, sőt kívánatosnak.⁴⁴

Az 1860-as, 1870-es években még sokan vitatták, hogy a nőknek a családi körön kívül bármilyen feladatuk lenne, és azt is, hogy alkotó módon vehetnének részt a közügyek szervezésében.⁴⁵ Jeskó gondolatai ebből a nézőpontból meglehetősen progresszívnek hatnak, ugyanakkor tény, hogy az ezekben az évtizedekben országszerte gombamód szaporodó nőegyletek önmagukban rácáfoltak a nőkkel szembeni jellemző előítéletekre.

Jeskó mellett persze mások is megszólaltak a kérdésben. A titkári pozícióért versenybe szállt – de Jeskóval szemben alulmaradt – Schneider István, belvárosi tanító is véleményt formált a nőegylet küldetéséről a *Pécsi Lapok* hasábjain. Ő amellet érvelt, hogy a nőegyletnek leányiskolát kellene felállítania. Schneider szerint a városi nőnevelés legnagyobb problémája az, hogy csupán jó háziasszonyok nevelésére törekszenek, pedig a nő feladata nemcsak a háztartás vezetése, hanem mint „anya a természet törvényeinél fogva hivatva van gyermekeit nevelni, oktatni, lelkekbe oly elveket csepegtetni, szívökben oly érzelmeket kelteni, ébresztetni, [...] hogy a haladás árját ne feltartóztatni, hanem minden nemes és észszerűnek elősegítésében közreműködni hivatva érezzék magukat”. Schneider szerint olyan anyákat kell nevelni, akik „ment minden előítélettől, képesek gyermekeiket oly nevelésben részesíteni, mely őket tetterős és szilárd jellemű emberekké idomítja; kik megkülönböztetik a jót a rossztól, lelkesednek a szép, nemes és magasztosért s készek embertársuk s ép úgy a társadalomért áldozatokat hozni”.⁴⁶ A belvárosi népiskola tanítója ezzel az írásával tulajdonképpen az 1868-ban Veres Pálné által alapított Nőképző Egylet programjához csatlakozott, amely a nőnevelés fejlesztése érdekében a képviselőházhoz is kérvényt intézett, s abban szintén a gyermeknevelés terén a nőkre háruló feladatokkal és felelősséggel érvelt.⁴⁷

A nők általános társadalmi küldetésén túl a konkrét feladatot a nőegyletet szervező asszonyok januári felhívásukban a szegény, elhagyott árva gyermekek valláskülönbség nélküli támogatásában és nevelésében jelölték meg. A *Fünfkirchner Zeitung* kapcsolódó kommentárjában – Jeskóval összhangban – azoknak a szegény gyermekeknek a támogatására szólított fel, akik minden oktatás nélkül nőnek fel, és csavargókként a társadalom terhére lesznek. A lap a legnagyobb veszélyt a családfenntartó betegségében vélte felfedezni, ami a családot a nyomorba taszítja, és a gyermekeket koldulásra kényszeríti: „Mily fájdalmas a szülőknek, hogy koldulni kényszerülnek és gyermekeiket a gazdagok ajtajai előtt látják koldulni.”⁴⁸ Ahogy láttuk, ehhez illeszkedve az alapszabályok is a szegények segítését, a betegek gyógyítását határozták meg célként.

A kérdésben egyébként nők nem nagyon szólaltak meg. Az egyetlen kivétel egy Női levél Tolnából cím alatt a *Pécsi Lapok*ban április 27-én megjelent írás, amelynek aláírója egy Pécsről elszármazott, de Szekszárdon élő „nő, kinek gyermekei és hazája egyiránt szívén fekszenek”. A levél Eötvös Károlynak egy szekszárdi előadásán inspirálódva, de részben Schneider

⁴⁴ Jeskó Lajos: *Női emantipatio*. Pécsi Lapok, 1871. január 5.

⁴⁵ Kéri: *Hölgyek napernyővel*, 42–50.

⁴⁶ S.....ch: *Nőegylet és nőnevelés – Az alakuló pécsi nőegyletnek ajánlva*. Pécsi Lapok, 1871. február 5.

⁴⁷ „A nő van hivatva, hogy mint anya a zsenge csemetének megszabja fejlődése irányát; idejekorán megvesse a szilárd jellem alapját, hogy a még fogékony lélekbe beoltsa a szépnek és jónak szeretetét, az igaz és nemes iránti lelkesedést, a magas eszmék s az emberi ész vívmányai iránti tiszteletet.” *A Nőképző Egylet kérvénye a képviselőházhoz*. Közli: Fábri – Borbíró – Szarka: *A Nő és hivatása II.*, 93. (Eredeti közlés: Fővárosi Lapok, 1869. június 16.)

⁴⁸ *Ein interkonfessioneller Frauenverein*. Fünfkirchner Zeitung, 1871. január 8.

felfogásához is kapcsolódva Fröbel-rendszerű gyermekkert létesítését javasolja a pécsi nőegyletnek: „...gyermekaink gondjainkra bízva, alakítsunk számukra kertet, melyben ők lesznek a virágok. A korán megkedveltetett munka, a társas együttlét, mely őket már zsengekorukban egyesíti a jó cselekvés és alkotásban, a józan egyenlőség magvát hintendik fogékony szívökbe, és oly törzsekké fejlesztendik, melyek az önértzet alapján az élet viharától meghajtva bár, de törve nem, fogják helyüket megállni.”⁴⁹

1871 júliusában Bolgár Kálmán, a *Pécsi Lapok* szerkesztője a nőegylet féléves tevékenységére visszatekintve vont mérleget az addig eltelt időszakról. Úgy vélekedett, hogy az új egyesület nem vonhatta működési körébe „sem a nőnevelést, sem az árvaházat, pedig a nőegylet fogalmába nálunk [ez] már beleértetik, mert Magyarország ily intézetekkel nem bírván, természetes, hogy az egyleteknek e két ügyet programjukba akár használt, akár nem, be kellett vonni”. Bolgár szerint a Pécsi Nőegylet anyagi gyengesége nem teszi lehetővé, hogy árvaházat vagy nőiskolát létesítsen, de segítséget nyújthat a meglévő intézetek fenntartásában. Schneiderhez csatlakozva úgy vélte, a pécsi katolikus püspökkel együttműködve vegyenek részt a leányiskolák munkájának ellenőrzésében, illetve a nőnevelés felvilágosult irányának terjesztésében, továbbá vállaljanak szerepet az árva gyermekek magán házaknál történő elhelyezésében, díjtalan taníttatásában, táplálásában és – ha a megfelelő kort elérték – „elis-mert becsületességű mesterhez” juttatásukban.⁵⁰ Schneider István az utóbbi gondolatot folytatva egy újabb cikkben azt javasolta, hogy a nőegylet a városi árvaház, a Rudolphinum fenntartását támogassa: szervezzen gyűjtéseket az árvák számára, gondoskodjon elhelyezésükről, miután az árvaházból kikerülnek, és kövesse nyomon további sorsukat.⁵¹

A nőegylet, illetve a nők hivatása tehát – bár a hangsúlyok némileg eltérőek – a helyi nyilvánosságban nem képezte vita tárgyát, a javaslatok csak abban tértek el, hogy a jótékony-ság mely területeire koncentrálják az egyesületi energiákat, és ez alapján el kell vetnünk a feltételezést, hogy Jeskó kudarcát az egyesület céljával kapcsolatos nézetei okozták.

Volt azonban, ahogy láttuk, egy szervezeti kérdéseket érintő különbség az alapszabályokat szövegező Jeskó és a másik alapító, Kaufmann József felfogása között. Az utóbbi az eszéki nőegylet mintájára férfiakból álló tanácsadó testületet szeretett volna felállítani. A tanácsadó testületet vagy akár a szakkérdésekkel foglalkozó egyesületi bizottságok vegyes összetételének a lehetőségét a nőmozgalom korabeli folyóirata sem tartotta ördögtől való megoldás-nak.⁵² Mert ha közmegegyezés volt is abban, hogy a jótékony-ság az a terület, amelynek gyakorlásához kifejezetten a nőkre jellemző tulajdonságok (gondoskodás, empátia, gyöngédség stb.) szükségesek, korántsem volt egyértelmű, hogy a nők e tevékenységük során milyen ön-állóságot élvezhetnek, illetve mennyiben szükséges gyámkodni felettük. Ha Jeskó program-adó írásának szellemiségéből indulunk ki, amely szerint az egyetemes szabadságból következik, hogy a nők is irányíthatnak, sőt a történelmi példák alapján erre alkalmasak is, akkor valószínűsíthetjük, hogy Kaufmann és Jeskó vitája nem tisztán szervezeti, hanem részben elvi kérdések körül is folyt. Kaufmann elképzelését az alakuló közgyűlés leszavazta ugyan, de a *Fünfkichner Zeitung* állítása szerint ez nem fejezte ki a valódi többség akaratát. S állítólag ez a „többség” egyéb szervezeti és elvi kérdésekben is változást követelt a Jeskó által fogalmazott és az alakuló közgyűlésen el is fogadott alapszabályokhoz képest – gondoljunk csak

⁴⁹ *Női levél Tolnából*. Pécsi Lapok, 1871. április 27.

⁵⁰ Bolgár Kálmán: *Nőegyletünkről*, Pécsi Lapok, 1871. július 16.

⁵¹ S....ch: *A pécsi „Rudolphinum” című árva- és lelencintézetéről I. (Nőegyletünknek ajánlva)*. Pécsi Lapok, 1871. július 23.

⁵² *A pécsi jótékony nőegylet....* Nők Lapja, 1871. február 22. 4.

a katolikus püspök védnökségének kérdésére, amelyet az evangélikus lelkész határozottan elutasított!

Eszerint viszont Kaufmann és Jeskó konfliktusa, amelyben a sajtóban megjelent nyílt levelek szerint mindkét fél személyében is sértve érezte magát, nem két férfi vitája volt, hanem az egyesületen belüli eltérő elképzelések ütközése. A szemben álló csoportokat az újságok sajtóbeszámolóí meg is határozzák, igaz, kissé homályosan. A sajtó több alkalommal az egyesületben eluralkodott arisztokrata szellemről, majd másutt a Jeskó mögött álló „kisebbség” és az alapszabályok megváltoztatását akaró, Kaufmannal kapcsolatba hozható „többség” konfliktusáról beszélt. E törésvonalak mentén rendeződtek a helyi újságok is, a *Pécsi Lapok* egyértelműen Jeskó mögé állt be, a német lap pedig Kaufmann és a „többség” szócsöveként működött. De vajon pontosan milyen csoportokat kell értenünk az arisztokrata kisebbség és a többség bizonytalannak tűnő megnevezései mögött?

Társadalmi törésvonalak

Január 22-én a *Pécsi Lapok* beszámolója szerint a városban „Éljen a polgárság!” feliratú falragaszok szólítottak fel arra, hogy a nőegylet élére ne „ügyvédnét”, hanem polgárasszonyt válasszanak.⁵³ Egy héttel később az alakuló közgyűlés napján a *Fünfkirchner Zeitung* fel is hangosította a követelést, amikor megírta, hogy a nőegyleten belül sokan ellenzik egy ügyvédfesleg (Advokatin) elnökké választását.⁵⁴

A helyi lapok már január közepén közölték az egyesület vezető tisztségeire esélyes asszonyok neveit. A *Fünfkirchner Zeitung* szerint Danitz Mária, Ocskay Mária, Madarász Ilka, Ráth Terézia, Schulhof Róza, Szontagh Hermína a lehetséges jelölt.⁵⁵ Valamennyien megbecsült pécsi családok tagjai voltak: Danitz Antal ügyvéd, uradalmi ügyész, a kiegyezés után a Baranya vármegyei közgyűlés tagja, később a pécsi törvényhatósági bizottság virilis tagja, a Pécsi Kölsönös Segélyező Egylet titkára, Ocskay Antal pécsi közigazgató, 1867-től megyei másodalispán, majd utóbb megyei törvényszéki elnök volt. Madarász Ilka férje a már megismert ifj. Madarász Endre, akinek testvére, Madarász Hermína Szontagh Mátyás felesége volt. Ráth Mátyás fakereskedő, Schulhof Adolf pedig orvos volt, felesége, Schulhof Róza az 1869-ben alakult Pécsi Izraelita Nőegyletben tevékenykedett.⁵⁶ A felsoroltak közül azonban Danitz Mária és Ocskay Mária – mindketten ügyvédfesleg – végül nem szerepeltek jelöltként az alakuló közgyűlésen, ami alapján feltételezhetjük, hogy ellenük irányult a többség ellenálása.

Az ügyvédekkel kapcsolatos konkrét ellenérzésekre talán a pécsi társadalom sajátosságai adhatnak választ. A jogi végzettséggel rendelkezők ugyanis a dualizmus kori helyi közéletben belül jól elkülöníthető csoportot alkottak. A jogászok helyi társadalmát a sokszínűség ellenére – hiszen egy részük önálló tevékenységet folytatott, más részük az állami és a helyi igazgatásban vagy magánvállalatoknál dolgozott – erős összetartás jellemezte, ami egyesületi szerveződésükben is kifejezésre jutott. A Pécs dualizmus kori társadalomrajzát

⁵³ Korteszédés. Pécsi Lapok, 1871. január 22.; *Minő szokatlan mozgalom*. Pécsi Lapok, 1871. január 26.

⁵⁴ *Vorstandswahl des Frauenvereins*. Fünfkirchner Zeitung, 1871. január 29.

⁵⁵ *Unser Frauenverein prosperiert*. Fünfkirchner Zeitung, 1871. január 15.

⁵⁶ A nőegyleti tagok társadalmi hátterének felderítésében online adatbázisok voltak a segítségünkre. A férjek kilétének megállapításához a pécsi házassági anyakönyveket (<https://www.familysearch.org>) és Madas József pécsi háztulajdonosokra vonatkozó köteteit (<https://mnytud.arts.unideb.hu/madas/>) használtuk. A férjek 1870 körüli társadalmi tevékenységére vonatkozó adatokat a korabeli sajtóból gyűjtöttük ki (<https://adt.arcanum.com/>). (Utolsó letöltés: 2024. június 14.)

legújabb megíró Kaposi Zoltán szerint a város társadalmi és kulturális hagyományaiban gyökerező jogászkultúra „hátterét a németes gondolkodásmód, a patrícusszellem mellett a helyi oktatási rendszer adta”.⁵⁷ Nem kizárt tehát, hogy ez az öntudatos és szervezett jogászréteg került szembe a bizonyos többséggel.

A *Fünfkirchner Zeitung* mellett a *Pécsi Lapok* is közölte a tisztviselői posztok várományosait, és ezen a listán a fentiek mellett Jeszenszky Ilona, az alispán felesége, Perczel Hermina, a főispán felesége és Országh Teréz, akinek férje, dezséri Országh Lajos a baranyai Kisteleken volt birtokos, is helyet kaptak.⁵⁸ Akárcsak Danitz és Ocskay, ők sem voltak valódi esélyesek, az alakuló közgyűlésen egyedül Jeszenszky Ilona kapott szerepet, de ő is csak levezető elnökként.⁵⁹

A javaslatba hozott, de a választásból kiszorult nők közötti további kapcsolatokra vet fényt, ha megvizsgáljuk, kik voltak azok, akik Jeskóval és Szontagh Herminával együtt távoztak a választmányból. Ilyen volt az elnöki tisztségről három szavazattal lemaradt és Jeskó mellett is nyíltan kiálló Cseh Mária, aki a somberek Sauska családban született, férje, szentkatolnai Cseh Antal pedig a Bács vármegyei Novoszelón volt birtokos, a már említett Jeszenszky Ilona és Ocskay Mária, az Országh család két tagja, Országh Lujza, dezséri Országh József ügyvéd felesége és a már megismert Országh Teréz, továbbá az evangélikus Bock Lajos vasúti üzletvezető felesége, Sarolta, Reök Júlia, Reök Lajos uradalmi ügyésznek, az evangélikus egyház korábbi felügyelőjének a felesége, Bánffay Auguszt, a Deák-párt pécsi vezetőjének és a *Pécsi Lapok* tulajdonosának, a nevét már 1846-ban magyarosító Bánffay Simon ügyvédnek, vármegyei főügyésznek, későbbi közjegyzőnek a felesége, Hiller Gábor ügyvéd, 1873-tól városi virilis felesége, továbbá Krasznay Mária, Krasznay Mihály ügyvéd felesége és Forray Mária, Forray Iván pécsi járási főszolgabíró felesége. Hozzátehetjük, ugyanezek a nők az elsők között csatlakoztak az egyesületi kezdeményezéshez.⁶⁰

A jelölésből kiszorult és a választmányi tagságról lemondott asszonyok között tehát mutatkozik átfedés, ami azt erősíti, hogy az egyesületen belüli törésvonalak viszonylag statikusak voltak. A többi távozóval együtt nemesi származású földbirtokosok, a vármegyével és az uradalmakkal kapcsolatban álló ügyvédek adják ennek a csoportnak a meghatározó jellegét, amelynek a tagjai egyházi, egyesületi, üzleti és családi szálakon is összefonódtak. Az evangélikus családok kétségtelenül a csoport egyik bázisának számítottak – itt kell utalnunk arra, hogy Jeszenszky Ilona veje, Nádasy István földbirtokos 1876-ban vette át az evangélikus egyház felügyelői tisztét –, de a Nemzeti Casino is összekötötte a csoport tagjait, hiszen annak elnöke 1871-től Jeszenszky Ferenc, alelnöke ifj. Madarász Endre, igazgatója Krasznay Mihály volt.⁶¹ E csoport befolyása, a helyi nyilvánosságban játszott szerepe szempontjából is figyelemre méltó, hogy ifj. Madarász Endre nyomdájában készült Bánffay Simon lapja, a Jeskót támogató *Pécsi Lapok*. És mindezek mellett feltűnő az is, hogy többük – Bánffay Simon,

⁵⁷ Kaposi: *Népesség és társadalom Pécsen*, 207–210.

⁵⁸ *Az alakítandó nőegyletnél*. *Pécsi Lapok*, 1871. január 15.

⁵⁹ Az elnöki tisztségért folyó versenyben Cseh Kövér Anna 58, Cseh Sauska Mária 55, Madarász Ilka 6, Koronay Ludovica 4 szavazatot kapott. Az alelnök választása során Ráth Teréziára 54, Erreth Teréziára 45, Krasznay Máriára 14, Madarász Ilkára 15 szavazat érkezett. A pénztárnok választását Szontagh Hermina 87 szavazattal nyerte meg, Reinfeld Sándorné 18, Vész Mária 15, Schulhof Róza 6 és Krasznay Mária 2 szavazatot kapott. *Zum Frauenverein*. *Fünfkirchner Zeitung*, 1871. február 1.

⁶⁰ *Az alakítandó nőegyletnek*. *Pécsi Lapok*, 1871. január 5.

⁶¹ *A nemzeti casino tisztújító közgyűlése*. *Pécsi Lapok*, 1871. január 12.

Danitz Antal, Hiller Gábor, ifj. Madarász Endre, Ország József – kormányzati tisztviselőként, illetve a honvédség állományában aktív szerepet vállaltak a szabadságharcban.⁶²

A választás előtt a *Fünfkirchner Zeitung* annak a kívánságának adott hangot, hogy a nőegylet valódi polgári egyesület legyen, törekvéseiben és tevékenységében is polgári maradjon, és tartsa távol magát az arisztokrata, kékvérű szellemet. Ugyanakkor kijelentette, hogy rangra és társadalmi állásra tekintet nélkül a város minden lakóját polgárnak tekinti, ezért azt tartaná helyesnek, ha minden társadalmi csoport képviseltetné magát az egyesületben.⁶³ Az írás tehát azt sejteti, hogy a tisztviselők megválasztása ügyében két társadalmi csoport, polgárság és nemesség szembenállása jelent meg. Mindaz, amit a „kisebbségről” fentebb elmondtunk, alátámasztja, hogy az ellenállás a vármegyei tisztviselőkkel és ügyvédekkel kiegészült birtokos nemesség szerepvállalásával szemben bontakozott ki. Vagyis nem a város társadalomtörténetéből ismert jogásztársadalommal való szembenállásról van szó, a törésvonalak a kiegyezés utáni években még máshol húzódtak. Nem elképzelhetetlen, hogy a nőegylet körüli nézeteltérésekben, többség és kisebbség ellentétében a dualizmus kori társadalom azon kettéosztottsága került felszínre, amely leglátványosabban a különböző kaszinók tagságának összetételében mutatkozott meg. A legtöbb városban egymás mellett működött úri és kereskedő kaszinó; az előbbibe a nemesi-köztisztviselői réteg, az utóbbiba az iparos- és kereskedőréteg járt.⁶⁴ Ennek a különállásnak Pécsen megvoltak a reformkori előzményei is, hiszen a nemesi jellegű Nemzeti Casino 1838-ban éppen a Polgári Casino két évvel korábbi megszervezésére adott válasz volt.⁶⁵ Ideje tehát megvizsgálnunk, hogy mit tudunk a „többségről”.

A Jeskóval szemben felálló ellentábor központi figurája az eddigiek alapján egyértelműen Kaufmann József volt. Kaufmann 1813-ban született, és feleségével, Hoher Eleonórával – és Mária nevű lányával – együtt az 1840-es évek második felében Prágából vándorolt be Pécsre, ahol a szabadságharc előtt nyitotta meg aranyműves műhelyét. A társadalmi életben is aktív szerepet játszott, a nőegylet nem az első egyesület volt, amely neki köszönhette születését. Tagja volt ugyanis a Pécsi Dalárdának, de mivel annak fegyelmét nem bírta, néhány társával *Vaddalárda* néven kezdték összejárni, vendéglői fellépéseiken szatirikus, vidám dalokat énekeltek. 1867-ben aztán a bohém társaság Pécsi Dalkör néven egyesületté alakult, a Pécsi Dalárda vetélytársává lépett elő, és rendszeres előadásokat és jótékonyági eseteket tartott.⁶⁶ 1870 szilveszterén, ahogy láttuk, egy ilyen jótékony estély szünetében került sor a nőegylet alapítására. A Pécsi Dalkört létrehozó, illetve az egyesületet támogató baráti kör tagjai között több Csehországból bevándorolt iparost találunk. Ilyen volt Friedrich Vince kárpitos, aki a dalkör rendezvényeinek díszítését készítette, és Dömel Ferdinánd szobafestő. Ők mind katolikusok voltak, ahogy a dalkör körül feltűnő többi iparosmester, Herbert Ferenc molnár, Merk Ferenc szabó, Edhoffer Ferenc asztalos, Clement János cégfestő és Keimberg Vilmos aranyműves is.⁶⁷ Kaufmann iparos köre is az elsők között csatlakozott az

⁶² Vö. Romváry: *Pécs Lexikon*, I. 70.; Bona: *Hadnagyok és főhadnagyok*, I., 202., II. 53., 422–423., 611.

⁶³ *Vorstandswahl des Frauenvereins*. *Fünfkirchner Zeitung*, 1871. január 29.

⁶⁴ Kövér: *A struktúra és tengelyei*, 100. Kövér Nagykörsőről említ példát, ahol a Városi Kaszinó volt az úri kaszinó, ahova a köztisztviselő-értelmiségi, katonatiszti társaság járt, míg a Polgári Kaszinót látogatták a gazdasági felső csoport tagjai.

⁶⁵ Bezerédy: *Adatok Pécs első kaszinóházának építéséhez*, 483.; Glósz: *Hainer Ignác*, 34–36.

⁶⁶ Krónikás: *A pécsi egyesületek keletkezése. A Pécsi Jótékony Nőegylet*. Pécsi Közlöny, 1908. június 3.

⁶⁷ A „Pécsi Dalkör” tisztválasztó közgyűlése. *Kalauz*, IV/3. 49.

egyesülethez, a *Pécsi Lapok* már január 5-én nyugtázta Dömel Erzsébet, Keimberg Vilmos, Herbert Mária és Merk Mária kötelezettségvállalásait.⁶⁸ A nőegylet szervezésében az első pilanattól részt vett Merk Mária és Vész Mária, Vész Albert reáliskolai tanár férje és Kaufmann József lánya, aki anyjával, Kaufmann Eleonórával és Merk Máriával együtt már az ideiglenes választmányba is bekerült. A választmány áprilisi kiegészítésekor Friedrich Antóniát, Dömel Erzsébetet és Herbert Máriát is beválasztották a testületbe. Ez az iparoscsaládokból álló csoport lehetett tehát Kaufmann szűkebb támogatói köre – ahogy láttuk, Vész Mária nyilvánosan is felszólalt a püspök védnöksége mellett az erről szóló közgyűlési vitán.

Érdemes azonban kibővíteni a vizsgálatot, hiszen a Kaufmannál a közgyűlés után tisztelgő látogatást tett asszonyok nem a fenti körből kerültek ki. Cseh Kövér Anna elnök, Ráth Terézia alelnök, továbbá Erreth Terézia, Rupprecht Katalin, Poszlavszky Anna és Trenschnier Róza, az ideiglenes választmány tagjai kereskedők és gyárosok feleségei voltak. Rajtuk kívül mindazok, akik a „szakadás” után is megtartották választmányi pozíciójukat, feltételezhetően ugyancsak Kaufmannhoz álltak közelebb.

Az 1871. évi egyesületi beszámoló választmányi névsorában, amely az 1871-es év végi állapotokat tükrözi, 42 nő szerepel. Döntő többségük, majdnem 90%-uk katolikus, öten az izraelita felekezethez tartoztak. A férfiek foglalkozását tekintve tizennyolcan iparosok, tizenhárman kereskedők. Az utóbbiak között a város legnagyobb kereskedőit – többségük 1873-tól virilis – találjuk: Blauhorn Antalt, Czvetkovits Ferencet, Kovacsics Károlyt, Obermayer Józsefet, Ratkovics Józsefet, Schapringer Joachimot és Zsolnay Vilmost, akik részben egymással is rokonságban álltak. A többiek között van két orvos, tanár, énekes, lapszerkesztő, pénzügyi tisztviselő, nyugalmazott katonatiszt és három ügyvéd, de jellemzőnek látszik, hogy közülük többen – Pázsitzky Ede, Koharits Károly, Likl János, Wachauer Károly – régi pécsi iparos- és kereskedőcsaládokba házasodtak. A választmány meghatározó és végül győztes „többségét” tehát nagyrészt katolikus és erős helyi beágyazottságú iparos- és kereskedőfeleségek alkották.

Érdemes azonban egy finom különbségre felhívni a figyelmet. Kaufmann a nála tisztelgő asszonyokat úrhölgyeknek nevezi, önmagát pedig – velük szembeállítva – polgárnak. Ez az önmeghatározása alátámaszthatja azt is, hogy ő állt az „Éljen a polgárság” feliratú falragaszok mögött, de ezt biztosan nem tudjuk. Azt azonban igen, hogy Kaufmann rangkülönbséget érzett önmaga és a küldöttség tagjai, gyárosok és kereskedők feleségei között. Arról a megkülönböztetésről lehet itt szó, amit a korabeli megszólítások rendszere is tükrözött: a kereskedőknek, gyárosoknak a „tekintetes úr”, a kézműveseknek a „tisztelt úr” megszólítás járt.⁶⁹ Az egyletalapítás körül kibontakozó konfliktusban azonban minden jel szerint ezek a kereskedő- és gyárosfeleségek közelebb érezték magukhoz Kaufmann felfogását, mint Jeskó Lajosét. Meg kell azonban jegyezni, hogy ugyanazoknak az asszonyoknak a férjei közül, akik a küldöttség tagjai voltak, Ráth Mátyás és Erreth Antal a Nemzeti Casino 1871. évi választmányában együtt ült Bánffay Simonnal és Danitz Antallal, akiknek feleségei a nőegyleti konfliktusban a szembenálló csoportokhoz tartoztak. Az iparos- és kereskedőfeleségek „szövetsége” a nőegyleten belül tehát inkább átmeneti lehetett, s nem feltétlenül vezethető le a helyi társadalom korabeli kapcsolatrendszeréből.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a nőegyletben egymással szembekerült két csoport társadalmi karaktere jelentősen eltért, és a katolikus püspök védnöksége, illetve az egyesületi felügyelőbizottság mellett kiálló „polgári többséggel” a nemesi-ügyvédi „arisztokrata

⁶⁸ Az alakítandó nőegyletnek. *Pécsi Lapok*, 1871. január 5.

⁶⁹ Riedl: *Ungarischer Geschäftsstyl*, 7. Vö. Kövér: *A struktúra és tengelyei*, 98.

kisebbség” került szembe. Volt azonban még egy kérdés, amely hozzájárulhatott az indulatok fokozódásához, és amely tovább árnyalja a szembenálló csoportok jellemzését.

Magyar szellem

A *Pécsi Lapok* a Jeskó távozása után titkárrá választott Likl Jánostól azt várta, hogy „fenntartja a magyar szellemet, mely Jeskó Lajos úrnak kárhozátára volt”.⁷⁰ Ebből arra kell következtetnünk, hogy a konfliktusban a nemzetiség kérdése is szerepet játszott. Tény, hogy, bár az alakuló közgyűlés két nyelven zajlott – a későbbi ellentéteket is előrevetítve Jeskó magyarul, Kaufmann németül beszélt –, az alapszabályok a magyart tették az egyesület hivatalos nyelvévé. Mindezzel szemben, mint láttuk, a *Fünfkirchner Zeitung* áprilisban a kétnyelvűséget, a német és a magyar nyelv egyenértékű használatát és az alapszabályok ennek megfelelő megváltoztatását tartotta volna szükségesnek, ami nem volt egészen indokolatlan követelés, hiszen a városban a kiegyezés után alakult egyesületek többségét a kétnyelvűség jellemezte.⁷¹

Bár az 1869. évi népszámlálás nem kérdezett rá sem az anyanyelvre, sem a nemzetiségre, 1850-ből és 1880-ból rendelkezünk ilyen adatokkal. A század közepén Pécs népességének 44,5%-a volt magyar, 34,4%-a délszláv és 21,1%-a német. Három évtizeddel később a lakosság háromnegyede vallotta magát magyarnak, a délszlávok lényegében eltűntek, és 18,4% volt a németek aránya, miközben a magukat magyarnak vallók fele beszélt németül. Az utóbbi népszámlálás szerint a német anyanyelvűek a belvárosban, a budai és a siklói külvárosban éltek jelentős számban – azokon a területeken, ahol a kereskedések és az ipar tömörült. A németek arányának enyhe csökkenése három évtized alatt arra utal, hogy a városban erős német nyelvű közösség élt, amely a környező sváb falvakból, sőt a Lajtántúlról is utánpótlást kapott, így asszimilációja viszonylag lassan haladt.⁷²

Lenkei Lajos idézi fel visszaemlékezéseiben, hogy Brnóból áttelepült apja a kiegyezés után azért volt kénytelen felhagyni a franciatanítással, mert nem beszélt elég jól magyarul, így magyar tannyelvű iskolába nem vették fel.⁷³ Lenkei apja pedig nem más, mint történetünk egyik szereplője, Gutmann Joachim, aki, miután tanári pályáját feladni kényszerült, annak az 1870-ben indult *Fünfkirchner Zeitung*-nak a munkatársa, majd szerkesztője lett, amely a kétnyelvűség bevezetését szorgalmazta a nőegyletben.

De nemcsak a Lajtántúlról érkező bevándorlóknak okozott nehézséget a magyar nyelv elsajátítása. A városi családoknak a nyilvános társadalmi terekből, az üzleti életből nagyrészt kiszorított, a háztartás vezetésére és a gyermekek nevelésére korlátozott nőtagjai a helyi nyelvek közül általában csak egyet, anyanyelvüket beszélhették jól. Legalábbis ezt mutatja Dietrich Ignác ügyvéd, országgyűlési képviselő és felesége példája, akiknek magánéletébe a szentszéki bíróság előtt lefolytatott válóperük enged betekintést.⁷⁴ Dietrich apja a Baranya vármegyei Drávafokon, az Ország-birtokon uradalmi tisztviselő volt. Fia Pécssett végezte az akkor már magyar tanítású nyelvű ciszterci gimnáziumot, a püspöki líceumot, majd a pesti egyetemen szerzett ügyvédi képesítést. A kiegyezést követően a szélbalhoz csatlakozott, és 1869–1872 között a pécsváradi kerület országgyűlési képviselője volt. 1859-ben vette

⁷⁰ A nőegylet titkárt fogott. *Pécsi Lapok*, 1871. május 7.

⁷¹ *Frauenvereinsangelegenheiten*. *Fünfkirchner Zeitung*, 1871. április 16. Az egyesületek kétnyelvűségére: Márfi: *Pécs Szabad Királyi város dualizmus kori egyesületeinek vizsgálata*, 135.

⁷² Katus: *Pécs népesége*, 52–54.

⁷³ Lenkei: *Negyven év*, 6.

⁷⁴ PEL I.1.a.1. 1875/1630.

feleségül Kaltnecker Rókus kéményseprőmester és Rihmer Anna leányát, Ágnest. Apósa keresztneve egyértelműen a család németiségére utal, s Dietrich feleségének minden jel szerint német volt az anyanyelve. Az 1874-ben indított válóper során a bíróság előtt németül beszélt, nevét németes alakban írta alá, s ahogy az Dietrichnek a bírósághoz írt ellenkeresetéből kiderül, odahaza – legalábbis, ha dühös volt – férjével is németül beszélt. A származását, neveltetését, kultúráját tekintve is magyar Dietrichnek a pécsi iparoscsaládból származó felesége tehát nem tudott vagy nem tudott jól magyarul. A belvárosi, budai és siklósi külvárosi iparos- és kereskedőcsaládok egy részében minden bizonnyal hasonló helyzet volt jellemző.

A nőegylet szervezése során egymással szembekeverült két csoport tehát a mindennapokban használt nyelvében is eltérhetett: a nemesi-tisztviselő feleségek képviselték a „magyar szellemet”, az iparos- és kereskedőcsaládok – illetve különösen az egylet tagságát adó nők – pedig nagyrészt német anyanyelvűek voltak, akik szerették volna elérni, hogy az egyesületen belül is hivatalos nyelv legyen a német.

Amíg a nyelvi különbségek elég egyértelműnek látszanak a két csoport között, felekezeti szempontból a helyzet nem ilyen egyszerű. A választmányban 1871 végén egyetlen evangélikus sem volt, vagyis ők mind demonstratívan kiléptek. Ugyanakkor Jeskó támogatói között nemcsak evangélikusok voltak, sőt, többségük – például Bánffay Auguszt, Ország Teréz, Ország Lujza, Ocskay Mária, Krasznay Mária – ugyanúgy katolikus volt, mint azok, akikkel szembehelyezkedtek. Nem felekezetek közötti ellentétéről lehetett szó tehát, hanem a felekezeti semlegesség következetes és szigorú képviselői, illetve a semlegességet a tagság és a segélyezettek vonatkozásában elfogadó és érvényesítő, de a katolikus püspökségnek a város életében – és nem utolsósorban a jótékonykodás terén – játszott szerepét és súlyát, sőt a püspökségnek való szellemi alárendeltséget elismerő egyesületi tagok felfogása közti különbségről.

Ha ehhez hozzávesszük, hogy a „kisebbség” az egylet vezetésében nagyobb szabadságot adott volna a nőknek, míg a „többség”, amelyet az iparos- és kereskedőcsaládokkal azonosítottunk, helyeselte volna, ha férfiak határozottabban belefolytak az egyesület ügyeibe és segítik tevékenységét, talán nem túlzó a feltételezés, hogy a *Pécsi Lapok* által emlegetett magyar szellem nem egyszerűen magyar nyelvűséget jelentett, hanem a nemzeti liberális program implicit megvalósítását a nőegyleten belül: polgárosodást, szekularizációt és magyarosodást.

A konfliktus rekonstrukciója

Mi történt tehát Pécsen a nőegylet alapítása körül? A nőegylet alapításának gondolata kétségkívül Kaufmann Józseftől származott, aki a Pécsi Dalkör tagjaival „az alaptótkét” is összeadta, de a tényleges megalakulásnak Jeskó Lajos fellépése adott lendületet, aki az alapszabályok elkészítésével szabályozott pályára állította a kezdeményezést. A tagok toborzását párhuzamosan kezdték meg saját társadalmi köreikben a Kaufmann köréhez tartozó családok nőtagjai, Vész Mária és Merk Mária és a Jeskóval kapcsolatban álló Madarász Ilka, és ezzel meg is ágyaztak a későbbi ellentéteknek. A nőegylet ügyét különböző társadalmi csoportok és eltérő elveket képviselő „alapító atyák” egyszerre érezték a sajátjuknak.

A csatlakozók többségét kitevő városi iparos- és kereskedőfeleségek – akik között a kezdeményező Kaufmann József és a Pécsi Dalkör körül feltűnő iparoscsaládok nőtagjai lehetnek a hangadók – az alakuló közgyűlésen még érvényesíthették akaratukat. A magyar nyelvű *Pécsi Lapok* által javaslatba hozott birtokos nemescsaládok képviselői helyett az elnöki pozíció Cseh Kővér Annának jutott, akinek neve korábban fel se merült, de akinek férje az önkényuralom alatt baranyai megyefőnökként pécsi díszpolgári címet kapott, éppen ezért nem

sorolható a nemzeti mozgalom képviselői közé. Megválasztása egyfajta kompromisszumnak tekinthető az egymással vetélkedő csoportok között. Az ideiglenes választmányra leadott, az egyesület taglétszámához viszonyítva alacsony számú szavazat azonban nagyszámú nemesi-ügyvédi családot, a városi magyar elit tagjait juttatta a testületbe, ami utólag a tagság többségét kitevő városi iparos- és kereskedőcsaládok ellenkezését váltotta ki.

Nem kizárt – Jeskó utal erre –, hogy Kaufmann fűtötte az indulatokat, amikor úgy érzékelte, rossz irányba fordultak az egyesület ügyei, de lehet, hogy csak a meglévő feszültségekre támaszkodva indított harcot, hogy visszaszerezze az egyesület feletti befolyását. A rendelkezésre álló források alapján erre a kérdésre nem tudunk egyértelmű feleletet adni. Akárki indította is el a lavinát, az bizonyos, hogy azt létező előítéletek és félelmek mozgatták tovább. Az egyesületi tőke teljes felszabadításának, a nőkből álló egyesület férfiak által történő felügyeletének, a katolikus püspökhöz való viszonyinak és a német nyelv szerepének kérdései osztották meg a tagságot, ami mögött a liberális magyar érzelmű nemesi-tisztviselői városi elit, vállalkozók, földbirtokosok, ügyvédek és a konzervatívabb, német nyelvű és kultúrájú katolikus és a mögöttük felsorakozó zsidó polgárság, nagyrészt iparosok és kereskedők kulturális különbségei álltak, amely különbségek a nők esetében valószínűleg jellemzőbbek, erősebbek voltak, mint a férfiak, a férfiak esetében. Megoldást a konfliktusban Jeskó és az „ügyvédfelések” kivonulása hozott, amivel az egyesületet átengedték a régi városi polgárságnak.

„A zászló kibontva, ám siessetek eléje rang és valláskülönbség nélkül, előkelők és alacsonyok, gazdagok és szegények, az előítélet vészes határait rontsátok le, a személyes érdekeket némítsátok el, itt mindnyájatoknak ereje a közcélra fordíttassék” – írta Jeskó 1871 januárjában az egyesület létrehozására buzdítva a város asszonyait. Négy hónappal később azonban már kénytelen volt belátni, hogy az előítéletek lebontása korántsem egyszerű feladat: „Mi könnyebb, mint tüzet vetni a száraz avarba, a vallás, nyelv és polgári érzelmek bábeli zűrzavarát előidézni s az együletet humanitárius céljaiban veszélyeztetni...” Egy 1870 novemberében a nőegyletek alapítását szorgalmazó, a *Családi Körben* megjelent cikk szerzője szerint „[a] nőegyleteknek az emberbaráti célok előmozdításán kívül azon üdvös hatása is van a társadalmi életre, hogy azon válaszfalakat, melyek még most is rang szerint osztályozzák az embereket (s mely leginkább a nők között létezik) lassanként ledöntik; a közös érdek, a közös törekvés közelebb hozza a szíveket egymáshoz; alkalmat nyújt meggyőződni, hogy az embert csak saját becse teszi nemessé”.⁷⁵ A társadalmi erők egyesítésének gondolata a pécsi sajtóban is többször visszaköszött, úgy tűnik azonban, a helyi asszonyok kezdetben ezt nem értették meg. A Kaufmann és Jeskó között a szervezés kapcsán kialakult nézeteltérések mentén a felszínre törtek az egymást átfedő felekezeti, társadalmi, nyelvi és kulturális különbségek. Bolgár Kálmán, a *Pécsi Lapok* szerkesztője szerint az egyesületen belüli viharokat csupán „társadalmi álfogalmak vagy akaratunkon kívül eső balhiedelemből fakadt akadályok” idézték elő.⁷⁶ Ezzel a megállapítással egyetérthetünk még akkor is, ha ezek az álfogalmak és balhiedelmek éppenséggel igencsak valóságosak voltak, és híven tükrözték a korabeli pécsi társadalmon belüli, bár eltűnőben lévő kulturális törésvonalakat.

A következő hónapok és évek eseményei közvetve azt mutatják, hogy valamilyen kompromisszum mentén stabilizálódott az egyesület működése. 1871 júliusában, az új titkár és pénztárnok megválasztása után megkezdték a segélyezést, majd megindult a közhasznú intézmények felállításának tervezése, aminek eredményeként 1877-ben női munkaiskolát,

⁷⁵ Lengyel Dánielné: *A nőegyletek befolyása a társadalmi életre*. Közli: Fábri – Borbíró – Szarka: *A nő és hivatása*, 288–289. (Eredeti megjelenés: *Családi Kör*, 1870. november 13.)

⁷⁶ Bolgár Kálmán: *Nőegyletünkéről*. *Pécsi Lapok*, 1871. július 16.

1879-ben gyermekkertet létesítettek. A nyelvi kérdés nem merült fel többé. A Kaufmann által javasolt felügyelőbizottság ugyan alapszabályi szinten nem valósult meg, de az egyesület tevékenységébe a későbbiekben férfiakat is bevontak. Rögtön az új pénztárnok hivatalba lépését követően négy szakavatott férfit kértek fel a számadások megvizsgálására. Utóbb a közgyűlés által kiküldött bizottságokba is meghívtak köztisztviselőként álló vagy szakértő férfiakat, és férfiak – pártoló tagként – a közgyűlés munkájában is részt vettek, ahol aktív szerepet vitt például Perczel Miklós főispán, a nőegylet védnöke is. Az eseti és szakbizottságokba katolikus papokat is meghívtak, ezzel a katolikus egyház is megkapta azt a befolyást az egyesület ügyeire, ami a város katolikus többsége és püspöki székhelyi funkciója alapján azokban az években indokolt volt, miközben az egyesület tevékenységéből és támogatásából más felekezetek tagjai is kivették a részüket.⁷⁷ A *Fünfkirchner Zeitung*ban felvetett, sőt később a *Pécsi Lapok* által is átvett követelés a teljes bevétel felszabadítására 1874-ben teljesült, amikor a közgyűlés lehetőséget teremtett a bevételek addig lekötött egyharmadának segélyezésre vagy egyéb egyleti célra való elköltésére.

Idővel az 1871. április végén lemondott választmányi tagok egy része is visszakerült az egyesület vezetésébe. Az 1874. évi választmányban ugyanis már ismét ott találjuk Krasznay Máriát és Ocskay Máriát, az evangélikus Szontagh Herminát pedig második alelnöknek választotta meg a közgyűlés. A rehabilitáció azonban nem volt teljes körű, a vármegyében birtokos nemesi családok képviselői az 1870-es években nem játszottak szerepet a nőegylet tevékenységében.

Összefoglalás

Tanulmányunkban arra kerestünk választ, milyen nehézségekkel kellett megküzdenie a ki-egyezés után alakuló egyesületeknek, és azok között különösen a nőegyleteknek. A pécsi nőegylet megszervezésének körülményei egyrészt arra világítottak rá, hogy az egyesületalapítás a férfiak ügye volt, ők kezdeményezték, alakították ki és vitatták meg a nők társadalmi szerepvállalásának formáit. Az egymással versengő személyek és elképzelések ugyanakkor felszínre hozták a helyi társadalmon belüli mélyebb ellentéteket, amelyeknek egyik pólusán a katolikus, konzervatív és részben német kultúrájú iparosfelelőségek, a másikon a liberális és magyar műveltségű nemesi-ügyvédi családok nőtagjai helyezkedtek el. A nőegylet alapítása és szervezése alatt kibontakozó konfliktusban 1870 körül a város régi polgársága hallatta a hangját – talán utoljára –, hogy aztán kulturálisan végérvényesen feloldódjon a helyi magyar középosztályban, „németes gondolkodásmódjával” gazdagítva azt.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (MNL BaVL)

X. Egyesületek, tömegszervezetek, pártok, 216. Pécsi Jótékony Nőegylet iratai 1928-1947 (MNL BaVL X. 216)

IV. Megyei Törvényhatóságok és Törvényhatósági Jogú Városok, 1428 Pécs város egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye (MNL BaVL IV. 1428)

⁷⁷ A városi kisdédóvó támogatásának ügyében kiküldött bizottságban például Anker Hugó székesegyházi kanonok, Szauder Márton tanító is részt vett: *Generalsitzung des Frauenvereins*. *Fünfkirchner Zeitung*, 1872. február 22. Az egyesület karácsonyi adományosztásának állandó szónoka Mendlik Ágoston belvárosi plébános volt. *Fest der Armen*. *Fünfkirchner Zeitung*, 1875. december 26.

Pécsi Egyházmegyei Levéltár I., Püspöki Levéltár (PEL)

1. Püspöki Hivatal, a. Egyházkormányzati anyag, 1. iratanyag, 1875/1630. (PEL I.1.a.1. 1875/1630)

Pécsi Evangélikus Egyházközség, Lelkészi Hivatal (PEE LH)

Presbiteri ülések jegyzőkönyvei 1861–1874 (PEE LH presbiteri ülések 1861–1874)

Nyomtatott források

A Pécsi Nőegylet évkönyve az 1871. évről. Pécs, 1872.

Baldauf Gusztáv: *A pécsi ág. Hitv. Ev. Egyházközség története keletkezésétől 1917-ig.* Pécs: Taizs József Könyvnyomdája, 1926.

Bolgár Kálmán: *Nőegyletünkéről.* Pécsi Lapok, 1871. július 16.

Jeskó Lajos: *Női emantipatio.* Pécsi Lapok, 1871. január 5.

Jeskó Lajos: *Visszapillantás a nőegylet alapítására.* Pécsi Lapok, 1871. május 7.

Krónikás: *A pécsi egyesületek keletkezése. A Pécsi Jótékony Nőegylet.* Pécsi Közlöny, 1908. június 3.

Kun Kálmán: *A Pécsi Jótékony Nőegylet Évkönyve az 1871–1921. jubileumi évekről.* Pécs, 1922.

Lenkei Lajos: *Negyven év Pécs életéből. Egy pécsi újságíró visszaemlékezései.* Pécs: Pécsi Irodalmi és Könyvnyomda Rt., 1922.

Riedl, Anselm Mansuet: *Ungarischer Geschäftsstyl. Sammlung von Beispielen zur Abfassung von Geschäftsbriefen.* Prag: Ignaz Adolf Schaiba, 1856.

S....ch [Schneider István]: *Nőegylet és nőnevelés – Az alakuló pécsi nőegyletnek ajánlva.* Pécsi Lapok, 1871. február 5.

S....ch [Schneider István]: *A pécsi „Rudolphinum” című árva- és lelencintézetéről I. (Nőegyletünknek ajánlva).* Pécsi Lapok, 1871. július 23.

Fünfkirchner Zeitung, 1871., 1872., 1875.

Kalauz. Szakközlöny a tanügy és népnevelés barátai számára, 1867.

Pécsi Közlöny, 1908.

Pécsi Lapok, 1870., 1871.

Szakirodalom

Árvai Tünde: *Városanyák. Mozaikok a pécsi nők 19–20. századi történetéből.* Pécsi Mozaik 5. Pécs: Kronosz Kiadó – Pécs Története Alapítvány, 2016.

Bezerédy Győző: *Adatok Pécs első közsínházának építéséhez, a színház épületéhez.* Baranyai Helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve 1979. Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1979. 481–499.

Bezerédy Győző (szerk.): *Baranya megye testnevelés- és sporttörténete. I. 1867–1945.* Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1987.

Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban.* 1–3. kötet. Budapest: Heraldika Kiadó, 1998–1999.

Borsy Károly: *A pécsi nyomdászat kezdetei.* Pécs: Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, 1973.

Csibi Norbert: *Egyházak és felekezetek Pécsen 1867 és 1918 között.* In: Vonyó József (főszerk.): Pécs története VI. Iparosodás – Polgárosodás. Pécs a dualizmus korában (1867–1918). Pécs: Pécs Története Alapítvány – Kronosz Kiadó, 2022. 249–280.

Fábrí Anna – Borbíró Fanni – Szarka Eszter (szerk.): *A nő és hivatása II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866–1895.* Budapest: Kortárs, 2006.

Glósz József: *Hainer Ignác – A nemesi értelmiség a reformkori Baranyában.* Baranyai Helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve 1983–84. Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1985. 25–42.

Katus László: *Pécs népessége 1848 és 1920 között.* In.: Vonyó József (szerk.): Pécs népessége 1543–1990. Tanulmányok Pécs történetéből I. Pécs: Pécs Története Alapítvány – Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja, 1995. 37–94.

Kéri Katalin: *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867–1914.* Pannonia Könyvek. Pécs: Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2008.

- Kövér György: *A struktúra és tengelyei*. In: Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete. Osiris Tankönyvek. Budapest: Osiris Kiadó, 1998. 66–104.
- Márfi Attila: *Pécs Szabad Királyi város dualizmus kori egyesületeinek vizsgálata 1867–1918 (I. rész)*. Baranyai Helytörténetírás 1989. Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1989. 133–161.
- Márfi Attila: *Német és magyar teatristák Pécsen a reformkorban*. Baranyai Helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve 1992–95. Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1995. 421–454.
- Márfi Attila: *Pécs társasági és kulturális élete, szórakozási lehetőségei a dualizmus korában (1867–1914)*. In: Pilkhoffer Mónika – Kaposi Zoltán (szerk.): *A dualizmus kori Pécs történetéből. Városgazdálkodás – társasági élet – szegénypolitika*. Pécsi Mozaik 7. Pécs: Kronosz Kiadó – Pécs Története Alapítvány, 2017. 173–280.
- Moró Mária Anna: *Pécs népessége a török alóli felszabadulástól 1848-ig*. In: Vonyó József (szerk.): *Pécs népessége 1543–1990. Tanulmányok Pécs történetéből I.* Pécs: Pécs Története Alapítvány – Magyar Történelmi Társulat Déldunántúli Csoportja, 1995. 27–35.
- Pilkhoffer Mónika: *Szellemi élet és művészetek, szabadidő és hétköznapiak*. In: Vonyó József (főszerk.): *Pécs története VI. Iparosodás – Polgárosodás. Pécs a dualizmus korában (1867–1918)*. Pécs: Pécs Története Alapítvány – Kronosz Kiadó, 2022. 325–376.
- Romváry Ferenc (főszerk.): *Pécs Lexikon*. 1–2. kötet. Pécs: Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft., 2010.
- Tóth Árpád: *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*. A múlt ösvényén. Budapest: L'Harmattan, 2005.
- Vargha Dezső: *Adatok a Pécsi dalárda történetéhez*. Baranyai Helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve 1979. Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1979. 177–200.

FÜGGELÉK

A Pécsi Jótékony Nőegylet választmányi tagjai 1871. január és december között

választmányi tag neve	választmányi tag leánykori neve	val-lása	férje neve (vallása)	férje foglalkozása	a Fünf-kirchner Zeitung javaslata (január)	ideigle-nes vá-lasztány (február)	választ-mány ki-egészítése (április)	választ-mány (decem-ber)
Bánffay Augusztá*	gr. Berényi Augusztá	kat.	Bánffay Simon	ügyvéd		x		
Bedő Anna	Szabó Anna	ev.	Bedő Károly	kávés			x	
Blauhorn Mária	Adler Mária	kat.	Blauhorn Antal	kereskedő			x	x
Bock Sarolta (Karolina)	Pisztory Sarolta (Karolina)	kat	Bock Lajos (ev.)	mohács-pécsi vas-pálya üzletvezetője		x		
Bodó Karolina	Engloner Karolina	kat.	Bodó István	vármegyei jegyző	x			
Bogovits Alojzia	Neiver Alojzia	kat.	Bogovits Antal	puskaműves			x	x
Bubreg Mari	Vlaszits Mária	kat.	Bubregh János	szűrszabó		x		x
Czetkovits Jozefa	Pheffer Jozefin	kat.	Czvetkovits Ferenc	kereskedő	x	x		x
Cseh Mária	Sauska Mária	kat.	Cseh Antal	földbirtokos		x		
Danitz Mária	Pintér Mária	kat.	Danitz Antal	ügyvéd	x	x		x
Dorazil Betti		kat.(?)	Doraszil Pál	városi alügyész	x			
Dömel Eliz	Engelmann Erzsébet	kat.	Dömel Ferdinánd	szobafestő			x	x
Dulcz Mari	Nagy Mária	kat.	Dulcz István (ev.)	szitakészítő	x	x		x
Egry Irma	Kriszt Mária (Irma)	kat	Egry József	ügyvéd	x			
Erreth Emília	Eitner Emília	kat.	Erreth Károly	molnármester	x	x		
Erreth Teréz	Gilming Teréz	kat.	Erreth Antal	börgyáros		x		x

Forray Mária	Trixler Mária	kat.	Forray Iván	pécsi járási főszolga- bíró		x		
Förster Etelka	Horváth Etelka	kat.	Förster Béla	uradalmi ügyvéd	x			
Frank Józsefné		kat.(?)	Frank József	vármegyei főjegyző	x			
Friedrich Antonia	Altmansperger Antónia	kat.	Friedrich Vince	kárpitós			x	x
Guttman Regina	Fuchs Regina	izr.	Guttman Joachim	lapszerkesztő			x	x
Haidecker Anna	Szauter Anna	kat.	Haidekker Antal	kereskedő	x		x	x
Heindlhoffer Mari	Stirling Matild	kat.	Heindlhoffer József	szappanfőző	x		x	x
Herbert Mari	Schock Mária	kat.	Herbert Ferenc	molnár	x		x	x
Herczeg Mari					x			
Hiller Mária	Kilik Mária	kat.	Hiller Gábor	ügyvéd		x		
Hohe Gertrúd	Frist Gertrúd	kat.(?)	Hohe György	vendéglős	x			
Jeszenkszky Ilona	Siskovics Ilona	kat.	Jeszenszky Ferenc	alispán		x		
Johann Julianna	Glacz Julianna	kat.	Johann Ferdinánd	varga (cipész)	x		x	x
Kaufmann Josefa (Eleonóra)	Hocher Eleonóra	kat.	Kaufmann József	aranyműves	x	x		x
Klein Teréz	Fischer Terézia	izr.	Klein Jakab	kereskedő	x	x		x
Koharits Beatrix	Cvetkovits Beatrix	kat.	Kohárits Károly	orvos		x		x
Kovacsics Mari	Krautszak Mária	kat.	Kovatsits Károly	kereskedő	x	x		x
Krasznay Mari	Keresztes Mária	kat.	Krasznay Mihály	uradalmi ügyész, ügy- véd	x	x		
Krausz Mari	Schwarz Mária	izr.	Krausz Simon	kereskedő	x		x	
Lakits Magdolna	Piacsek Magdolna	kat.	Lakits Ferenc	kereskedő	x	x		x
Lammer Róza	Klausz Rozália	kat.	Lammer Ágoston	kőművesmester			x	x
Likl Katalin	Blauhorn Katalin	kat.	Likl János	ügyvéd			x	x

Littke Berta	Dávid Berta	kat	Littke József	borkereskedő		x		
Mayerhofer Anna	Szalai Anna	kat.	Mayerhoffer Ferenc	kesztyűkészítő		x		x
Merk Mari	Holtai Mária	kat.	Merk Ferenc	szabó		x		x
Neumann Ludovika	Pajor Ludovika	kat.	Neumann Ede	nyugalmazott őrnagy			x	x
Obermayer Jozefa	Blauhorn Jozefin	kat.	Obermayer József	kereskedő			x	x
Ocskay Mária	Rihmer Mária	kat.	Ocskay Antal	ügyvéd		x		
Ország Liza	Orbán Alojzia	kat.	Ország József	ügyvéd		x		
Ország Teréz	Szentiványi Teréz	kat.	Ország Lajos	földbirtokos		x		
Passitzky Paulina	Dömötör Paulina	kat.	Passitzky Ede	orvos		x		x
Pichler Jozefa	Hauer Franciska	kat.(?)	Pichler József	uradalmi gazdasági igazgató	x			
Plichta Celestin	Gerschlager Celesztin	kat.	Plichta Ferenc	kereskedő				x
Porgess Zsanett	Burgauer Janka	izr.	Porges Ede	iskolaigazgató	x			
Posch Anna	Wunderlich Anna	kat.	Posch András	kereskedő	x		x	x
Poszlavszky Anna	Reimer Anna	kat.	Poszlavszky Ferenc	ügyvéd	x	x		x
Ratkovics Mária	Kovacsics Mária	kat.	Ratkovits Ferenc	mészáros			x	x
Reeh Katalin	Pintér Katalin	kat	Reeh Vilmos	kereskedő	x			
Reinfeld Teréz	Ullmann Teréz	izr.	Reinfeld Sándor	kereskedő	x			
Reiter Matild	Frailer Matild	kat.(?)	Reiter Károly	ácsmester	x			
Reök Júlia		ev.	Reök Lajos	uradalmi ügyész	x	x		
Riegl Karolina	Sturm Karolina	kat.	Riegel Antal	kereskedő	x		x	
Rupprecht Katalin	Munczhard Katalin	kat.	Rupprecht János (ev.)	harangöntő		x		x
Schapringer Matild	Leithner Matild	izr.	Schapringer Joachim	kereskedő		x		x
Scholtz Klára	Haidekker Klára	kat.	Scholz Antal	sörfőző				x

Schulhof Róza		izr.	Schulhof Adolf	orvos	x	x		x
Simon Lujza	Engesszer Alojzia	kat.	Simon János	kereskedő	x			
Stirling Mari	Erreth Mária	kat.	Stirling Antal	tímár			x	x
Tomanek Mária	Szinder Mária	kat.	Tomanek Jakab	vendéglős			x	
Trenschiner Róza	Krausz Rózália	izr.	Trenschiner Joachim	kereskedő	x	x		x
Vész Mari	Kaufmann Mária	kat.	Vész Albert	reáliskolai tanár	x	x		x
Vizkelety Albertin		kat.	Vizkelety Imre	pénzügyi titkár, festő		x		x
Vogl Jozefa	Bors Jozefa	kat.	Vogl János	kőfaragó			x	x
Wachauer Júlia	Kaltnecker Julianna	kat.	Wachauer Károly	székesegyházi énekes			x	x
Windisch Franciska	Kotzián Franciska	kat.	Windisch Ferenc	építőmester			x	x
Zsolnay Teréz	Bell Terézia	kat.	Zsolnay Vilmos	kereskedő		x		x